

1.1.

HISTORIZACIJA. KNJIŽEVNOST – KANON,
INSTITUCIJA, AUTONOMIZACIJA

Povijesno gledano, razvoj književnog kanona neodvojiv je od kretanja opće nacionalne povijesti, obično percipirane kroz liniju koja od zamišljenog davnog doba kulturnog, političkog i ekonomskog prosperiteta zajednice, kroz povijesne nedaće: neslogu, političko vazalstvo i propadanje, vodi do zamišljene utopijske vizije povratka nekadašnje slave. Ovakvi koncepti nacionalne povijesti nastaju, najvećim dijelom kroz devetnaesto stoljeće, kao posljedica krize koju su u Europi pokrenuli raspadanje velikih carstava, slabljenje moći Crkve, nestanak službenog latinskog jezika i uvođenje narodnih jezika čija standardizacija često tek započinje.⁹ Istodobno se, dakle, u procesu stvaranja i legitimacije nacionalne zajednice, radi na percepciji i predstavljanju nacionalne povijesti, na standardizaciji zajedničkog jezika i stvaranju književnog kanona. Da bi ovo potonje bilo zadovoljeno, nužno je omeđiti područje bavljenja, definirati pojam nacionalne književnosti, te, vremenom, razvidjeti kriterije njezina osamostaljivanja od drugih diskurzivnih područja (polja): ekonomije, religije, pedagogije, politike... Kao

---

⁹ Posezanje za zajedničkim, neutraliziranim jezikom, nužno je, smatra Pierre Bourdieu (1992: 17-18), svaki put kad treba uspostaviti politički konsenzus između agensa ili grupa agensa čiji su interesi djelomično ili potpuno različiti. Riječ je o prevladavanju regionalnih, spolnih, obrazovnih i klasnih barijera. Nametanje legitimnog jezika u borbi protiv različitih idioma dio je političke strategije kojoj je zadatak da osigura dugovječnost tekovina revolucije, proizvođači i reproducirajući novog čovjeka. Stoga, smatra Bourdieu (1992: 28), “tek kad se pojavljuju nove upotrebe i nove funkcije što ih sobom donosi konstituiranje nacije, tē posve apstraktne grupe utemeljene na pravu, tek tada postaje nužan standardni jezik, bezličan i autonoman kao što su i službene upotrebe kojima on treba da služi, i u isto vrijeme postaje nužan rad na standardizaciji proizvoda jezičnih habitusa.” Jezik, književnost i povijest čine nerazdvojno jedinstvo projiciranoga nacionalnog identiteta.

što pokazuju mnogi primjeri iz hrvatske književne periodike devetnaestog stoljeća, kako će se vidjeti, pod pojmom književnosti (“knjiženstvo”) isprva je mišljena ukupnost svega što je tiskano. Tako u *Kratkom priegledu hrvatsko-srbske književnosti u posljednje dvie-tri godine* (“Književnik”, III (1866): 3: 552-585) Vatroslav Jagić predstavlja sve što je objavljeno: od školskih knjiga i molitvenika do povijesti i pučkog štiva, koje je velikim dijelom ćudoredne, zabavne i poučne naravi, i beletristike. Ova se neizdiferenciranost, u ranijim časopisima (“Danica”, “Zora Dalmatinska”) još izraženija, postupno gubi, pa se književnost do kraja stoljeća oblikuje kao vlastito područje koje funkcionira prema sebi inherentnim pravilima (Heydebrand i Winko, 1996: 21). Taj proces, u njemačkoj ili francuskoj književnosti započet nešto ranije, odvaja književnost kao zasebno područje unutar šireg društvenog sustava koji čine područja ekonomije, politike, školstva, religije i dr. Uspostavlja se tzv. društveni sustav književnosti u kojem se područje književnosti definira prema tim drugim područjima, prema religiji, filozofiji, moralu, pravu, politici, znanosti, pedagogiji i dr. Nastaje “književnost kao umjetnost”, novo poimanje estetike, i to “estetika autonomije” i “estetika genija”. Genij je, prema Kantovoj (1991: 196) definiciji, talentom prirodno obdaren pojedinac “koji umjetnosti propisuje pravilo”. Individualnom je geniju, kao i narodu, time pripisana “prirodnost” i zakonodavstvo na području “lijepih umjetnosti”, što će se u hrvatskoj književnosti devetnaestog stoljeća, od Vukotinovića, Šenoe i Jagića, redovito isticati. Genij je, tako, “*talent* da se proizvede ono za šta se ne može propisati nikakvo određeno pravilo”, dakle *originalno* (izvorno, prije nepoznato, prvo) djelo koje postaje *egzemplarno* kasnijim nasljedovateljima. Sam genij pritom nije sposoban opisati vlastiti način proizvodnje već “daje pravila kao *priroda*”. Estetika genija, tako, oblikuje estetiku autonomije, čime se samo područje književnosti odvaja od “heteronomnih” ciljeva koji su mu bili zadani od prosvjetiteljstva, pa više ne služi kao sredstvo dosezanja istine (Heydebrand i Winko, 1996: 26). Ipak,

ovo načelo autonomije ne treba brkati s larpurlatizmom, lijepo se povezuje s moralno-dobrim (Kant, 1991: 240-241), čime se prostor čulnog interesa povezuje sa sferom moralnog djelovanja. Stoga, estetika autonomije u idejnu pozadinu književnih djela i njihove valorizacije upisuje “idealni cilj” upotpunjavanja ideje čovjeka, dovršavanja njegove idealne naravi. Ostvarenje tog cilja utopijski je upisano u središte zanimanja književnosti. “Idealni čovjek” manifestiran je, kao što će se vidjeti na primjerima iz narednih poglavlja, kolektivno u narodu (puku), a pojedinačno u osobi stvaralačkog genija, umjetnika (ibid: 27). U društvenom sustavu termin “književni” ima razgraničavajuću ulogu, odvaja se “književna” književnost od one “neknjiževne”. Time nastaju kriteriji klasifikacije kojima se “poetsko” i “estetsko”, tj. ono što odgovara zakonima formalne ili autonomne estetike, odvaja od onog što izlazi iz tih okvira. Oblikuju se kriteriji prema konvencijama autonomne estetike, vrednovanja djela, “unutarknjiževne vrijednosti” koje se povezuju s projekcijom trajnosti djela, njegove univerzalnosti i vremenske i prostorne neomeđenosti. Tako se, prema Pierreu Bourdieu (1993: 29-73), oblikuje “ozbiljna” književnost koja funkcionira po načelu autonomije i koja ne ovisi o ekonomskom uspjehu (broju prodanih knjiga i zaradi koje one donose), već o simboličkom kapitalu, umjetničkom prestižu i slavi koju dobiva u društvu odabranih. Kostur ove književnosti čini upravo taj niz odabranih, vrijednih i trajnih – kanonskih pisaca. S druge strane, smatra Bourdieu, ostaje književnost koja funkcionira prema načelu heteronomije, gdje književnici postaju predmeti općih zakona polja moći, posebno, u razdoblju industrijalizacije i omasovljivanja tržišta, ekonomskog polja. Književni uspjeh se, pri tom, mjeri brojem prodanih primjeraka knjige i ekonomskom zaradom. Zanimljivo je da su, prema Bourdieu, rast tržišta i ekonomsko širenje književne proizvodnje (povezani sa stasanjem građanstva, širenjem naobrazbe i pismenosti) izazvali efekt rastuće relativne autonomije polja. Drugim riječima, ekonomski čimbe-

nici djeluju na samo književno polje¹⁰ indirektno, i to na način da se ono zatvara prema “zakonu novca” i da, procesom njegova nijekanja (*dénégation*, prema Freudovu *Verneinung*), unutar sebe oblikuje “izokrenuti ekonomski svijet” koji počiva na akumulaciji simboličkog kapitala. *Dénégation* za Bourdieua zapravo i nije pravo negiranje ekonomskih interesa: to negiranje ekonomske poduzetnosti umjetničkih izdavača i trgovaca, “kulturalnih bankara” kako ih naziva, koji se predstavljaju u ulozi žrtvenog jarca kulture, zapravo je način izdvajanja bezinteresnosti kao osnovnog načela koje je istovremeno i glavna razlika prema konzumerizmu masovnog i popularnog. Bezinteresnost je, kako je vidi Bourdieu, obrnuto proporcionalna vrijednosti ekonomske razmjene. Unutar samog književnog polja se, paralelno ovome, od književnog djela do njegova predstavljanja i kritičke recepcije, oblikuju zakonitosti kojima se, jednako tako, nastoji odmaknuti od tzv. “široke potrošnje”: u toj “ozbiljnoj književnosti” se favoriziraju određeni žanrovi i teme te se hijerarhiziraju načini njihova korištenja.¹¹ Ipak, bez obzira na te mjerljive i predvidljive zakonitosti, bez obzira na indikatore koji tome potpomažu, ono što omogućuje reputaciju, a time otvara put prema ovjeravanju i zadobivanju statusa književnog kanona, nije, tvrdi Bourdieu, “kao što bi to provincijalni Rastinjaci mogli pomisliti, ova ili ona “utjecajna osoba”, institucija, prikaz, časopis, akademija, klika, trgovac ili

---

¹⁰ Književno polje ili područje (*champ*) kako ga koristi Bourdieu (1993: 163), a preuzima većina kasnijih teoretičara, predstavlja “zaseban društveni univerzum, koji ima vlastite zakone djelovanja, neovisne o politici ili ekonomiji.”

¹¹ Paradoksalno je, smatra Bourdieu (1993: 112-144), da dok se tržište umjetninama počinje razvijati, pisci i umjetnici postaju sposobniji potvrđivati nesvodivost vlastitog rada na običan trgovački predmet i, istodobno, jedinstvenost vlastitih intelektualnih i umjetničkih uvjeta. To će, s vremenom, dovesti do razvoja tzv. čiste umjetnosti (larpurlartizma) – projekta koji je nastao u razlikovanju umjetnosti kao trgovine od umjetnosti kao čistog označavanja, proizvedene prema čistim simboličkim intencijama začistu simboličku namjenu – bezinteresno uživanje (*délectation*), nesvodivo na obično materijalno uživanje.

izdavač, čak ni čitav skup ‘ličnosti iz svijeta umjetnosti i kulture’, već je to polje proizvodnje, shvaćeno kao sustav objektivnih odnosa među ovim agensima i institucijama i kao poprište borbi za monopol moći nad posvećivanjem [autora i djela, dodala M. P.], u kojem se vrijednost književnog djela i vjerovanje u tu vrijednost neprestano generiraju” (Bourdieu, 1993: 74-111). Stoga, smatra Bourdieu, možemo razlikovati polje ograničene proizvodnje unutar kojeg se oblikuju i reproduciraju djela trajne vrijednosti i polje široke potrošnje koje funkcionira prema načelu masovnosti, konzumerizma i ekonomske vrijednosti. Autonomija polja ograničene proizvodnje može se, dakle, mjeriti njegovom moći da odredi vlastite kriterije za proizvodnju i vrednovanje svojih proizvoda. To, prema Bourdieu (1993: 115), implicira dovođenje svih izvanjskih zadanosti (političkih, ekonomskih, društvenih) u suglasje s vlastitim načelima funkcioniranja. Djela proizvedena u polju ograničene proizvodnje smatraju se “čistima”, “apstraktnima” i “ezoteričnima”. Njihova složena struktura referira na cijelu intertekstualnu mrežu ranijih poetika, autora i ostvarenja, pa je stoga važno prepoznati kôd u kojem su pisana, što znači da se od primatelja traži posebna estetska dispozicija¹² koja treba biti usuglašena sa zakonima proizvodnje tih djela.

---

¹² Bourdieu je u posebnoj knjizi (*Distinction*) razvio teoriju ukusa kojom pokazuje kako je ukus distinktivna društvena kategorija, temelj stvaranja i održavanja društvene stratifikacije. Društveni subjekti, izdvojeni svojim razdvajanjem lijepog od ružnog, otmjenog od vulgarnog, podupiru ili mijenjaju svoj položaj u objektivnim konfiguracijama. Drugim riječima, odabrani ukus društveno dominantnih klasa definira se spram “prostog”, “bapskog” ukusa društveno podčinjenih, čime se regulira njihov položaj u društvenom sustavu (usp. Protrka, 2006b).